

protoantropološkog razdoblja bila ideja o postojanju cjelovitih kulturnih i društvenih sustava koje je znanstveno moguće proučavati.

Drugo se poglavlje bavi metodološkim doprinosom protoantropoloških istraživanja. U njemu autor kroz povijesni prikaz problemski razmatra mnoga bitna metodološka pitanja. Tako npr. razmatra razliku između metodološkog individualizma i kolektivizma, univerzalizma i relativizma, empirizma i racionalizma itd. Poglavlje je posebno interesantno jer detaljnije izlaže prinos Wilhelma Diltheya, koji je prvi jasno definirao razliku između prirodnih i društvenih znanosti. Iako je ova podjela podložna kritici, Dilthey je snažno utjecao na razvoj društveno-humanističkih znanosti. Iz njegova rada baštinitimo jasan uvid o tome da se društveno-humanističke znanosti bave značenjima, a ne činjenicama te da u svojem istraživačkom radu koriste interpretativnu metodu. Njegov doprinos i utjecaj na druge istraživače danas se često zanemaruje.

U trećem poglavlju autor prezentira svoje antropološko istraživanje jednoga religijskog pokreta. Kombinirajući emski i etski istraživački pristup, daje sažet ali informativan pregled razvoja i nastanka katoličkog pokreta Neokatekumenskog puta. U knjizi razvoj tog pokreta možemo promatrati kroz pregled razvoja suvremenog društva i kulture. Autor razvoj pokreta stavlja u kontekst promjena u društvenoj strukturi posebno istražujući utjecaj tih promjena na oblike religioznosti. Na kraju ovog poglavlja prezentirano je ustrojstvo i način funkcioniranja Neokatekumenskog puta. Valja napomenuti da se treće poglavlje temelji na autorovoj doktorskoj disertaciji.

Knjiga Gorana Pavela Šanteka *Anthropos religiosus* iznimno je vrijedan edukativni materijal koji pruža kvalitetan pregled predinstitucionalnog razvoja antropoloških teorija i metoda. Svakome tko se upusti u sustavno izučavanje antropološke znanosti knjiga će sigurno biti od velike pomoći.

Duško Petrović

Tomo Vinšćak: *Tibetski buddhizam i bön*

Zagreb: Ibis grafika d. o. o., 2011., 140 str.

Uvodno¹ možemo istaknuti da je riječ o prvoj domaćoj stručnoj knjizi o Tibetu (tib. *Pö-yul* ili *Böd-yul*), zemlji na krovu svijeta na nadmorskoj visini između tri i pet tisuća metara, a koja je u cijelosti posvećena tibetskom buddhizmu i bönu. Točnije, knjigu *Tibetski buddhizam i bön* možemo promatrati kao autorovo

¹ Pojedina pravopisna rješenja u ovom prikazu slijede ona u prikazanoj knjizi.

drugo djelo o Tibetu ako katalog *Tibet u zemlji bogova*, s mnoštvom fotografija s autorovih terenskih istraživanja, nastao za potrebe izložbe u Etnografskom muzeju u Splitu 2007. godine, uzmemo kao izložbenu prethodnicu ove knjige.

Dok je tibetski buddhizam, kao što i sâm autor u uvodu ističe, poprilično istražen, bön kao religija ili sustav vjerovanja nije u tolikoj mjeri, stoga drugi dio knjige – nakon što je u prvom detaljno izložio svoja znanja o tibetskom buddhizmu – autor posvećuje bönu koji je, osim u Tibetu, sporadično raširen i u Nepal, Butanu, Mongoliji te u Burjatiji uz Bajkalsko jezero. Pritom u uvodnom predstavljanju böna domaćoj publici Tomo Vinšćak ističe kako se tek sredinom šezdesetih godina prošloga stoljeća, zahvaljujući istraživanjima britanskoga tibetologa Davida L. Snellgrovea (koji kao svoju prvu knjigu iz navedenoga područja objavljuje djelo *Buddhist Himālaya: travels and studies in quest of the origins and nature of Tibetan religion*, 1957.), počelo prema toj religiji ozbiljnije odnositi, s obzirom na to da su do tada uglavnom vrijedila zapažanja dobivena iz polemičkih tekstova tibetskih buddhista prema religiji bön. Uglavnom, i danas među Tibetancima postoji mišljenje da je izvorna tibetska religija bio upravo bön te da su bönisti nosioci izvornoga tibetskoga etničkog entiteta. Ipak, Vinšćak dodaje da se od mišljenja o prvotnosti böna danas sve više odustaje i da je etnički identitet podjednako izgrađen na buddhizmu i bönu.

Naime, bön je kao prebuddhistička religija počeo gubiti značenje pojavom buddhizma u 8. i 9. stoljeću. Poznato je da je tibetski kralj Trisong Detsen u 8. stoljeću uveo buddhizam u Tibet i iz političkih je razloga ukinuo bön. Tako je na prvome mjestu prema vremenskom slijedu bio “drevni bön”, izgubljena religija, koja je očito bila dominantna na širokom prostoru Azije prije pojave buddhizma. Taj prvotni bön dijelio se na crni (*bön nagpo*) i bijeli (*bön karpo*). Dok je bijeli, kako to autor sažeto demonstrira, bio bliži buddhizmu, crni je prakticirao ono što zovemo crnom magijom, što je uključivalo i obredno žrtvovanje ljudi s obzirom na to da se ljudska žrtva cijenila kao najviša. Nadalje, kronološki se na drugome mjestu nalazi se “vječni bön” (*yungdrung bön*), a treći je kompleks poznat kao *bön sarma* (“novi bön”), što je eklektička tradicija koja kombinira elemente indijskog buddhizma i vječnog böna, a pojavila se u 8. stoljeću, dakle uvođenjem buddhizma u Tibet, i danas je popularna u nekim istočnim dijelovima Tibeta. Na kraju, autor izdvaja “miješani bön” koji se prakticira na graničnim područjima Tibeta i Himalaje. Vinšćak ističe da je nazive *bön* i *bönpo* najtočnije koristiti za vjersko učenje bön i njegove sljedbenike, odnosno njegov sadržaj nakon 9. stoljeća. S obzirom na “dvovjerje”, i danas kod Tibetanaca postoji vjerska podvojenost – dakle vjerska je razlikovna odrednica uspostavljena između buddhizma, koji je došao iz Indije, i böna, koji je doživio modifikacije, prvenstveno nakon uvođenja buddhizma. Ipak, nakon sukoba, pa čak i ratova, između pristaša različitih vjerskih

učenja, današnji bönisti ipak priznaju dalaj-lamu kao svojega duhovnog vođu kakvim ga smatraju svi buddhisti. Inače, kao bitnu razlikovnu odrednicu u odnosu na tibetski buddhizam, kako to sustavno pokazuje Vinščak, pripadnici böna ističu to što svoje obrede izvode u smjeru suprotnom od smjera kretanja kazaljke na satu pa autor pretpostavlja da time namjerno naglašavaju svoju samosvojnost i posebnost kako ih budizam ne bi asimilirao.

U prikazu böna autor se ponajviše služi podacima povjesničara Pera Kværnea, njegove knjige *The Bon Religion of Tibet: The Iconography of a Living Tradition* (London, 1995), koji je poznat kao stručnjak za religiju bön, kao i Samten G. Karmay i Dan Martin, pri čemu posljednju dvojicu tibetologa Vinščak ne navodi u svojoj studiji, što mu se očito činilo za ovu prigodu nepotrebnim s obzirom na to da je knjiga namijenjena domaćoj široj javnosti i čini jednu od autorovih narednih istraživačkih dionica. Inače, Samten G. Karmay zajedno je s Jeffom Wattom urednik kataloga izložbe *Bön: The Magic Word* što je bila postavljena u Muzeju umjetnosti Rubin u New Yorku 2007. godine. Samten G. Karmay aforistički je zapisao da su bön i buddhizam kao dvije strane jednog novčića – da bismo ga vidjeli potpuno, moramo ga okrenuti i pogledati što je na drugoj strani. Izgleda kao da je na tragu toga religijskog novčića i nastala ova Vinščakova knjiga s obzirom na to da je koncipirana dijadno – dakle, kao što smo već naglasili – nakon prikaza tibetskoga buddhizma, knjiga se u svojem drugome dijelu bavi upravo bönom.

U prvome dijelu knjige, posvećenu tibetskom buddhizmu, koji predstavlja treću granu mahāyānskog buddhizma i čiji je sadržaj dostupniji domaćoj publici, autor pregledno razmatra sljedeće teme: duhovni i svjetovni vođe tibetskog buddhizma (dalaj-lama, pančen-lama i karmapa-lama); nadalje promatra i važnije škole tibetskog buddhizma (*nyingma-pa*, *sakya-pa*, *kagyü-pa* i *gelug-pa*) i završno se u okviru prve cjeline autor zadržava na pučkim oblicima tibetskog buddhizma. Sastoji se od dviju cjelina: u prvoj razmatra obrede i običaje, u drugoj hodočašća. Tako se u poglavlju o hodočašćima autor zaustavlja na Kailasu te na platou – kamenom stolu – na kojemu se obavlja nebeski pokop, gdje se rasijecaju tijela umrlih koji su za života postigli naročit duhovni napredak, a njihovi se posmrtni ostaci zatim predaju pticama. Pritom Vinščak navodi kako se ponekad prakticira i običaj simuliranoga ritualnog rasijecanja živoga čovjeka. Vrlo zanimljivo iskustvo autor nudi iz autobiografske perspektive. Naime, kada je došao na kameni stol 2006. godine, autor se prisjeća kako je vidio jednog Tibetanca kako fingirano rasijeca drugoga:

“Kada je obavio posao sa svojim poznanikom, zamolio sam ga da to uradi i meni. Legao sam na kamenje na kojem je još bilo tragova dijelova tijela pokojnika i prepustio se obredu rasijecanja. (...) Nakon

što sam Tibetancu koji obavlja obred rekao koliko imam godina, on me je sjekalom fingirano rasjekao na toliko komada. Za vrijeme obreda osjećao sam se vrlo mirno i spokojno” (str. 87).

Iz iznimno živopisnog zapisa dalje doznajemo kako je, prema tibetskim vjerovanjima, smisao opisanog obreda u tome da će se svatko nad kime se on obavi nakon vlastite smrti reinkarnirati upravo na tome najsvetijem mjestu zemaljske kugle.

Dok nam je isusovac Nikola Ratkaj Velikotaborski 1625. godine donio prve vijesti o Tibetu, a pritom nikada nije bio u njemu, iako se žarko spremao, Vinšćak je u toj zemlji na krovu svijeta boravio nekoliko puta – prvi puta 1993. godine, zatim 1999. i ponovo 2006. godine. Boravio je i u Nepal u gdje u progonstvu, nakon kineske okupacije Tibeta (molim uredništvo da ne uporabi eufemizam kao što ga rabi npr. hrvatska Vlada, kao i sve vlade koje se nalaze u unosnim gospodarskim odnosima s Kinom), žive pripadnici tibetskog naroda.

Među ostalim, iznimna je vrijednost ove knjige u tome što je domaćoj, i to široj publici autor sažeto iznio temeljne vrijednosti tibetskog buddhizma i böna, dakle dvije strane Tibeta – buddhističku i onu bönsku, o kojima smo do sada mogli (što se tiče prijevodne i domaće stručne literature – ovdje ne mislim na naše iznimne putopisce Tibeta) čitati u skriptima Klare Gönc Moačanin (“Religije Tibeta”, u: *Istočne religije*, skripta za studente, Katedra za indologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2001.).

Suzana Marjanić

Jasna Čapo i Valentina Gulin Zrnić, ur.:

Mjesto, nemjesto: Interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture

Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2011., 443 str.

A lesser paradox perhaps, but nevertheless a paradox: while there has recently been a lot of talk about the *spatial* turn in our disciplines, and while anthropology (ethnology) is being routinely admonished for its belated discovery that *space* is not just a container for culture, anthropologists are actually much more interested in tackling *places* rather than rethinking the idea of *space*. But no one is talking about a *patial* turn. In the same vein, the respective field of anthropology is named anthropology of space, not place. At best, it is called anthropology of space and place, with space preceding the place despite the widely shared belief among anthropologists that place, phenomenologically considered,